

Eerste Kamer der Staten-Generaal

Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
Mevrouw mr. J.J.M. Uitermark
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Kazernestraat 52
2514 CV Den Haag
postbus 20017
2500 EA Den Haag

telefoon 070 312 92 00
fax 070 312 93 90

e-mail postbus@eerstekamer.nl
internet www.eerstekamer.nl

datum 19 december 2024

betreft Evaluatie experiment met een nieuw stembiljet bij de Europees Parlementsverkiezing in 2024

ons kenmerk 176106.01U

Geachte mevrouw Uitermark,

De leden van de vaste commissie voor Binnenlandse Zaken hebben met belangstelling kennisgenomen van uw brief over *evaluatie experiment met een nieuw stembiljet bij de Europees Parlementsverkiezing in 2024*.¹ De leden van de fracties van de **BBB**, **PVV** en **OPNL** hebben naar aanleiding daarvan een aantal vragen en opmerkingen.

Vragen en opmerkingen van de leden van de fractie van de BBB

De BBB-fractieleden hebben met veel belangstelling kennisgenomen van uw brief en constateren dat het nieuwe stembiljet in een beperkt experiment voldoet. Zij begrijpen uw voorstel om het experiment uit te breiden. Zij hebben naar aanleiding daarvan nog de volgende vragen. Is niet het eigenlijke probleem dat er niet meer gestemd kan worden met de stemcomputer? Graag ontvangen de leden hierop een toelichting.

Hoe is het mogelijk dat de problemen met de stemcomputer nog steeds niet naar tevredenheid zijn opgelost? Zou de energie niet moeten worden gestoken in een bevredigende technische oplossing in plaats van het experimenteren met aangepaste formulieren? Zijn er landen waar wel per computer gestemd kan worden? Zo ja, waarom kan het daar wel? Wordt er nog gewerkt aan een werkende technische oplossing (stemcomputer)? Zo nee waarom niet?

Vragen en opmerkingen van de leden van de fractie van de PVV

In uw brief stelt u dat er een hoger percentage ongeldige stemmen is uitgebracht in de experimenteergemeenten, in vergelijking met gemeenten waar met het huidige stembiljet is gestemd: "*In de gemeenten die deelnamen aan het experiment was gemiddeld 0,74% van de uitgebrachte stemmen ongeldig. In de referentiegemeenten was dit gemiddeld 0,16%.*" U concludeert hierover dat het hogere aantal ongeldige stemmen voorsnog geen reden tot zorg is over het nieuwe stembiljet en schrijft dit toe aan gewinning.

Hoewel het op zichzelf een klein percentage is, is het aantal ongeldige stemmen in de experimenteergemeenten in deze vergelijking wel bijna vijf keer hoger dan in de referentiegemeenten. Kunt u

¹ Kamerstukken I 2024/25, 35455, L.

datum 19 december 2024

ons kenmerk 176106.01U

blad 2

nader onderbouwen waarom dit vooral gewenning zou zijn en deze relatief veel hogere ongeldigheidsfactor niet een structureel probleem is bij dit type stembiljet?

Kunt u ook aangeven of er indicaties zijn of bij het experiment onder bepaalde groepen kiezers er meer ongeldige stemmen zijn uitgebracht, zoals mensen met een leesbeperking of een cognitieve communicatiestoornis?

Voorts stelt u in uw brief: *"De Kiesraad en de VNG adviseren om in het Tijdelijke experimentenbesluit nieuwe stembiljetten te regelen dat bij het aankruisen van een niet bestaand kandidaatsnummer de stem wordt toegewezen aan de lijsttrekker. Dit advies neem ik niet over. Ik vind het belangrijk dat de beoordeling van de geldigheid van de stemmen bij een volgend experiment op basis van dezelfde criteria geschiedt. Ook ben ik van mening dat bij een niet bestaand kandidaatsnummer de intentie van de kiezer niet voldoende duidelijk is om te kunnen spreken van een geldige stem."*

De Kiesraad stelt in zijn brief: *"De Kiesraad hecht aan het uitgangspunt dat elke stem telt. Dat een kiezer onbedoeld een ongeldige stem uitbrengt, moet zoveel mogelijk worden voorkomen."*² Kunt u verduidelijken waarom u met het naast u neerleggen van dit advies een mogelijk hoger aantal ongeldige stemmen acceptabel acht? Indien bij een volgend experiment, op basis van dezelfde criteria, er opnieuw een hoger percentage ongeldige stemmen is in de experimenteergemeenten, bent u dan wel bereid om aanpassingen door te voeren?

Voorts stelt de Kiesraad: *"In 43% van de gevallen van ongeldige stemmen is een te hoog kandidaatsnummer de oorzaak. De Kiesraad geeft daarom in overweging om de mogelijkheid om zulke stemmen toe te rekenen aan de lijsttrekker opnieuw te bekijken en het Tijdelijke experimentenbesluit zo nodig op dit punt aan te passen. Dit moet dan te zijner tijd ook bekeken worden voor het stembiljet voor kiezers buiten Nederland."* Kunt u aangeven waarom de intentie van de kiezer niet voldoende duidelijk zou zijn, als er wel nadrukkelijk is gekozen voor een bepaalde lijst?

In uw brief schrijft u: *"Naar aanleiding van het onderzoek is de gemeente Alphen aan de Rijn toegevoegd als vijfde gemeente waarin is geëxperimenteerd."* Kunt u aangeven in hoeverre u in het experiment nog significante verschillen heeft kunnen onderscheiden tussen Alphen aan de Rijn als middelgrote gemeente en de vier kleinere gemeenten?

Vragen en opmerkingen van de leden van de fractie van OPNL

Het lid van de OPNL-fractie heeft met belangstelling kennisgenomen van uw brief en de evaluatiebijlage. Naar aanleiding van de brief wenst het lid u de volgende vragen te stellen.

Tijdens het debat met de Eerste Kamer over de Tijdelijke experimentenwet nieuwe stembiljetten op 24 mei 2022 kwam toenmalig minister van BZK tot het inzicht dat het in het belang van de kiezer is om een stem, waarbij uitsluitend een keuze wordt gemaakt voor een lijst (en niet tevens voor een kandidaat), geldig te verklaren.³ Deze stemmen worden toegerekend aan de lijsttrekker van de betreffende partij. Voor een stem uitgebracht op een hoger kandidaatsnummer dan het aantal kandidaten van de betreffende partij, werd evenwel niet voor eenzelfde uitkomst gekozen.

In de experimentgemeenten, waar het percentage ongeldige stemmen ruim een half procentpunt hoger lag (0,74%) dan het landelijk gemiddelde van niet-experimentgemeenten (0,16%), was bijna de helft van de ongeldige stemmen een stem op een te hoog kandidaatsnummer (43%). De Kiesraad en

² Brief van de Kiesraad van 2 augustus 2025, bijlage bij *Kamerstukken I 2024/25*, 35455, L.

³ *Kamerstukken I 2021/22*, 35 455, I.

datum 19 december 2024

ons kenmerk 176106.01U

blad 3

de VNG adviseren, mede om deze reden, om in het Tijdelijke experimentenbesluit nieuwe stembiljetten te regelen dat bij het kiezen van een niet bestaand kandidaatsnummer de stem wordt toegewezen aan de lijsttrekker.

De Kiesraad geeft daarbij aan dat het onduidelijk is waarom een stem op alleen een lijst zonder specifieke kandidaat geldig is, terwijl dit niet geldt voor stemmen op een lijst in combinatie met een te hoog kandidaatsnummer.

Van der Kolk stelt in zijn onderzoek naar ongeldige en blanco stemmen in relatie tot een nieuw type stembiljet dat het kwalificeren van een stem als 'ongeldig' een politieke keuze is.⁴ Bent u het hiermee eens?

U geeft aan dat u het belangrijk vindt dat de beoordeling van de geldigheid van de stemmen bij een volgend experiment op basis van dezelfde criteria geschiedt. Zo kan bijvoorbeeld blijken of nadrukkelijker voorlichting of gewenning effect sorteert. Dat is echter geen gegeven. Zoals u zelf aangeeft, blijft het risico bestaan dat een deel van de kiezers op een niet-bestaand kandidaatsnummer stemt. Het is ook een nieuw risico: het experimentbiljet creëert namelijk een bijkomende mogelijkheid om een stem ongeldig te laten zijn. Bent u het met het lid van de OPNL-fractie eens dat zoiets in feite niet de bedoeling mag zijn van het experiment?

U geeft tevens aan dat u van mening bent dat bij het stemmen op een niet bestaand kandidaatsnummer de intentie van de kiezer niet voldoende duidelijk is om te kunnen spreken van een geldige stem. Het lid van de OPNL-fractie mist een nadere toelichting op deze redenering, aangezien hetzelfde kan worden gezegd over stemmen waarbij enkel de lijst gekozen wordt en niet een kandidaat. Kunt u alsnog een toelichting geven?

Het lid van de OPNL-fractie is het niet met u eens dat het stemmen op een te hoog kandidaatsnummer zou moeten leiden tot een ongeldige stem. In de experimentgemeenten werd 43% van de ongeldige stemmen veroorzaakt door het kiezen van een te hoog kandidaatsnummer. Het lid leidt hieruit af dat dergelijke stemmen ongeldig verklaren zwaardere gevolgen heeft dan het toerekenen van de stem aan de lijsttrekker, en dit bovendien onwenselijker is. Bent u bereid uw standpunt ten aanzien van het ongeldig verklaren van stemmen uitgebracht op een te hoog kandidaatsnummer te heroverwegen?

Bij de experimentgemeenten was bij 27% van de ongeldige stemmen het kiezen van alleen een kandidaatsnummer de reden van ongeldigheid. Het lid van de OPNL-fractie vraagt zich af welke ideeën u heeft om dit percentage naar beneden te brengen, afgezien van nadrukkelijker voorlichting en mogelijke gewenning.

Een andere optie dan een papieren stembiljet is elektronisch stemmen. België kan wat het lid betreft als voorbeeld genomen worden, omdat in een deel van de Vlaamse gemeenten elektronisch wordt gestemd, en in de andere gemeenten nog op papier. Nadat de kiezer ingeval van elektronisch stemmen een lijst heeft aangeduid, verschijnen voor die lijst de namen en voornamen van de kandidaten op het scherm. De kiezer brengt dan zijn stem uit door op het scherm te drukken (blanco stemmen is

⁴ Henk van der Kolk (Universiteit Twente, 4 juni 2024), "Ongeldige en blanco stemmen in relatie tot een nieuw type stembiljet", p. 16.

datum 19 december 2024

ons kenmerk 176106.01U

blad 4

ook een optie).⁵ Dit systeem leidt er dus toe dat de mogelijkheden om een stem ongeldig te laten zijn tot een minimum beperkt wordt. De elektronisch uitgebrachte stemmen worden in België ook elektronisch geteld.⁶ In hoeverre overweegt u om, parallel aan het experiment, de mogelijkheden van veilig elektronisch stemmen te onderzoeken en daarbij aan te sluiten bij de ervaringen van onze zuiderburen?

De doelstelling van de Tijdelijke experimentenwet nieuwe stembiljetten was, naast het experimenteren met kleinere en daardoor handzamere stembiljetten, het zetten van de stap naar elektronisch tellen. Dit zou moeten gebeuren, nadat in de experimenten gebleken is dat de kiezers met een nieuw stembiljet overweg kunnen en begrijpen hoe ze met het nieuwe stembiljet de gewenste keuze kunnen maken. Leveren de evaluatie en de ervaringen in België inzichten op die relevant kunnen zijn voor het verder onderzoeken van de mogelijkheden voor elektronisch stemmen? Zo ja, welke? Kunt u daarnaast uiteenzetten in hoeverre u nadenkt over het zetten van deze stap?

De leden van de vaste commissie voor Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties zien uw reactie met belangstelling tegemoet en ontvangen deze graag binnen vier weken na dagtekening van deze brief.

Hoogachtend,

I.M. Lagas MDR

Voorzitter van de vaste commissie voor Binnenlandse Zaken

⁵ [Elektronisch stemmen | Verkiezingen België 2024 - FOD Binnenlandse Zaken - Directie van de verkiezingen.](#)

⁶ Bij de verkiezingen op 9 juni 2024 werd niet alleen in een deel van Vlaanderen elektronisch gestemd, maar ook in alle 19 gemeenten van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en in Duitstalig België. Alleen in Wallonië was elektronisch stemmen nog niet mogelijk. Overigens vonden op 9 juni in België gelijktijdig 3 verkiezingen plaats: (a) voor het Europees Parlement, (b) voor het federaal parlement en (c) voor de regionale parlementen.